

УДК 101.1:316.77+316.454.52

ЧЕБАН Оксана – кандидатка філософських наук, доцентка кафедри філософії, історії і політології, Одеський державний аграрний університет, 99, вул. Канатна, м. Одеса, Україна, індекс 65039 (chebanoksana72@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7271-1704>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

Бібліографічний опис статті: Чебан, О., (2022). До проблеми співвідношення понять «комунікація» і «спілкування». *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 211–223, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КОМУНІКАЦІЯ» І «СПІЛКУВАННЯ»

Анотація. Метою статті є аналіз таких соціальних проблем, як комунікація і спілкування у європейському просторі, у зв'язку із сучасними інтеграційними процесами. **Методологічними** засадами дослідження є логічний метод, що дає змогу здійснити змістовне співвідношення понять «комунікація», «технічні засоби комунікації», «спілкування», «сигнальні засоби зв'язку». Також був застосований критичний метод, що дає можливість виявити проблемні практичні межі проведеного співвідношення понять. **Наукова новизна.** Досліджується проблема комунікації через призму взаємодії суб'єктів соціальної інтеракції. В сучасній науковій і філософській літературі не існує єдиного підходу до визначення комунікації і спілкування. Розглядається феномен комунікації як процес передачі інформації, що реалізується в соціально прийнятних формах і засобах взаємодії між людьми. Проблемним залишається співвідношення понять «комунікація» і «спілкування», а також їхня відмінність від форм передачі інформації. Важливість дослідження понять «комунікація» і «спілкування» полягає в тому, що їхнє вивчення і практичне застосування дасть змогу зберегти діалогічну форму відношень між Я та іншими рівноправними і рівнозначними суб'єктами соціальних відносин. Комунікація в цьому разі як

форма соціальної взаємодії дає змогу зберігати за кожною окремою особистістю цінність автономної індивідуальності та здатність самостійно формувати принципи власного світу.

Висновки. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій XXI ст. привели до появи нової комунікативної ситуації, що характеризується, з одного боку, збільшенням значимості комунікації у найважливіших сферах життєдіяльності людини, а саме економіці, політиці, культурі; з іншого боку, підсиленням протиріччя між можливостями і межами комунікації. Можна відзначити, що комунікації як повідомлення мають монологічний характер, на відміну від спілкування, яке за своєю структурою обов'язково виступає діалогічним. Відзначаємо, що комунікація має надіндивідуальний характер і охоплює упорядкування, формалізацію і стандартизацію суспільних зв'язків та відносин. Сфера використання комунікації є всеохоплюючою, оскільки без неї неможлива людська взаємодія. Спілкування проявляється у формуванні соціальних і медіамереж, що прагнуть монополізувати міжособистісне спілкування. Комунікація як інституалізована форма соціальної поведінки належить до складних соціокультурних і нормативно орієнтованих інститутів. Раціональність і використання технічних засобів стають засобами комунікації як соціального феномена. Характерною рисою комунікації є зовнішній прояв процесу спілкування, що виражається в соціально прийнятних, ефективних, раціонально відібраних засобах і формах передачі інформації, а також обміні між суб'єктами соціальної взаємодії.

Ключові слова: соціальний феномен, інформаційне суспільство, міжкультурна комунікації, інтеракція, спілкування, технічні засоби комунікації.

CHEBAN Oksana – Candidate of Philosophy, Associate Professor at the Department of Philosophy, History and Political science, Odesa Agrarian University, 99, Kanatna str., Odesa, Ukraine, postal code 65039 (chebanoksana72@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7271-1704>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

To cite this article: Cheban, O., (2022). Do problemy spivvidnoshennia poniat "komunikatsiia" i "spilkuvannia". [On the problem of interrelation of notions "communication" and "conversation"]. *Liudynoznavchi studii:*

zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filosofia" – Human studies. Series of "Filosofia": a collection of sciention Droghobich Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 211–223, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

ON THE PROBLEM OF INTERRELATION OF NOTIONS “COMMUNICATION” AND “CONVERSATION”

Summary. *The purpose of the article is to analyze such social problems as communication and communication in the European space in connection with modern integration processes. **Methodological** basics of the research are logical method, which allows conducting the in-depth interrogation of notions of “communication”, “technical means of communication”, “conversation”, “signal means of connection”. The critical method was applied to reveal the problematic practical borders on interrelation of those notions. **Scientific novelty.** The importance of research of the notions of ‘communication’ and ‘conversation’ points at a need of exploration and practical preservation of the dialogical form of relations between “I” and another person rooted in the basis of their just and equal treatment in social relations. In this case communication as a form of social interaction allows preserving an autonomous individuality for each person and provides a space to draw the principles from own personal experience and understanding of the world. **Conclusions.** Development of informational and communicational technologies in XXI century has led to the new communicative situation. On the one hand, it has enhanced the importance of communication in the social, political, cultural spheres of human life; while on the other hand, it revealed the contradiction between possible ways and limits of communication. It can be noted that the messages of communication bear the monologues character, while the conversation possess the dialogical structure. At the same time, communication has an altar-individual character and embraces order, formalization and standardization of social relations and connections. Communication belongs to every single sphere of human life and preconditions the social interaction. At the same time, conversation reveals itself in the process of formation of social and media networks, which aim to monopolize interpersonal*

communication. Rationality and use of technical means determine the ways of communication as social phenomena nowadays. Thus the main quality of communication is external manifestation of the process of conversation, which is expressed in socially accepted, effective, rationally picked means and forms of information transfer and exchange between the subjects of social interaction.

Key words: *social phenomena, information society, intercultural communication, interaction, conversation, technical means of communication.*

Постановка проблеми. Індивідуальне і суспільне буття особистості передбачає важливу проблему зіткнення соціальних практик, а також можливості й засоби передачі інформації від одного соціального суб'єкта до іншого. Як наслідок, актуальною залишається проблема комунікації як основи та можливості побудови ефективної соціальної інтеракції.

Феномен спілкування, комунікації привертав увагу вчених з різних галузей знань, а саме філософії, психології, соціології, культурології, лінгвістики, проте ґрунтовне дослідження цієї проблематики розпочалось лише з появою нових тоді наук, таких як кібернетика та інформатика. Інтерес до вивчення комунікації пов'язаний із збільшенням кількості форм спілкування й відносин, що реалізуються за допомогою Інтернету. Така форма приводить до певних ускладнень, а іноді й неможливості передачі інформації та обміну нею між суб'єктами суспільних відносин, тому змістовний аналіз процесу комунікації дає змогу зрозуміти його як один із важливих видів взаємодії між людьми, засіб формування загальних норм і принципів людського існування.

Існує велика кількість робіт, що присвячена проблемі сутності комунікації як процесу, а також підходів до питання змісту комунікативної взаємодії між суб'єктами комунікації (Прищак, 2010, с. 5).

Метою статті є аналіз таких соціальних феноменів, як комунікація і спілкування, що являють собою обмін інформацією між особами як соціальними суб'єктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом дослідженню понять «комунікація» і «спілкування» присвячена велика кількість праць, починаючи від робіт Платона та Аристотеля.

Сучасні вітчизняні дослідники, такі як Г. Поцепцов, Н. Грицяк, В. Демченко, здійснили значний внесок в ідентифікацію різних аспектів комунікації. Зокрема, Г. Почепцов дає перелік наук, що вивчають комунікацію, ґрунтовне теоретичне дослідження масової комунікації здійснив В. Різун.

Розгляд понять «комунікація» і «спілкування» як тотожних, пов'язаний з відомими психологами і філософами, зокрема Л. Виготським, В. Курбатовим, О. Леонтєвим, Ю. Прилюком. Дотримуються такої думки і зарубіжні вчені, такі як Т. Парсонс та К. Черрі.

Розуміння комунікації та спілкування як окремих понять, відмінних одне від одного, пов'язано з ім'ям відомого вітчизняного філософа М. Кагана. Вчений виділяє два істотні аспекти у розмежуванні комунікації та спілкування. На його думку, «комунікація є суто інформаційним процесом – передаванням тих або інших повідомлень», а «спілкування має і практичний, матеріальний, і духовний, інформаційний, і практично-духовний характер».

Відомий психолог Г. Андреева вважає, що спілкування – поняття ширше, ніж комунікація. Вона виділяє в структурі спілкування три взаємопов'язані сторони, а саме комунікативну, інтерактивну, перцептивну.

В межах другого підходу, але протилежної точки зору дотримується О. Соколов, який вважає, що спілкування – це одна з форм комунікативної діяльності.

Цікаво, що в період 70–90-х рр. ХХ ст. саме розмежування суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відношень внесло багато суперечливого у розуміння спілкування, коли багато філософів стали проставляти спілкування діяльності. Зокрема, це стосується Г. Батіщева, Л. Буєвої, Е. Злобіної. Вони трактують спілкування як духовний міжособистісний контакт, тобто у відриві від суб'єкт-об'єктного відношення. Особливо слід відзначити Г. Батіщева, тому що він змінює свою точку зору і починає протиставляти спілкування діяльності, оскільки зводив її тільки до «предметної діяльності», а спілкування трактував як «встановлення та становлення глибинної універсальної спільності, яка оновлюється між суб'єктами та всіма іншими». Внаслідок таких суджень для діяльності вчений вважає характерним лише

комунікативні зіткнення і контакти, а спілкування можливим тільки у креативному діянні.

Існує також підхід, що розглядає співвідношення понять через призму інформаційного обміну.

Основний матеріал. Етимологічно значення поняття «комунікація» можемо пояснити, звертаючись до античного терміна (поняття) “κοινωνία” і його латинського відповідника “communio”, які «означали спілкування, спільне життя і, можна сказати, здавна виражали сутність поняття суспільства».

Враховуючи змістове значення грецького і латинського термінів, комунікацію розглядаємо як процес, що має досить вузьке тлумачення як людський і соціальний феномен. Цьому є два пояснення.

По-перше, лише люди здатні бути учасниками соціальної взаємодії. Таким чином, комунікація як процес набуває виключно антропологічного змісту й значення. Як наслідок, передача інформації інших живих істот, окрім людини, не може бути визначена як комунікація.

По-друге, процес комунікації передбачає необхідність спільної діяльності. Загальна спрямованість зазначеного положення полягає у визнанні загальносоціальної взаємодії, проте в деяких конкретних концепціях розуміння комунікації відбувається переважно в політичному аспекті. Прикладом можна вважати філософсько-політичну доктрину Аристотеля, для якого комунікація виступала в ролі засобу трансляції інформації в соціально і політично прийнятній формі, підґрунтям якої є раціональність суб'єктів, що здійснюють комунікацію (Аристотель, 2000, с. 13–15). Ефективність комунікації визначається здатністю соціального суб'єкта до розумного, обґрунтованого і, відповідно, корисного способу трансляції інформації, а також соціально значимого способу буття суб'єктів комунікації.

Таке розуміння комунікаційного процесу як соціальної і політичної взаємодії відображає здатність суб'єктів комунікації до спільної діяльності, що ґрунтується на основі розумної здатності до такої взаємодії.

Комунікація як соціальний феномен передбачає прагнення суб'єктів, тобто її учасників, до досягнення «взаєморозуміння стосовно ситуації та координацію між собою планів дії».

Таким чином, важливою рисою комунікації є прагнення суб'єктів, що здійснюють комунікацію, досягти згоди. В такий спосіб формується підґрунтя соціальної взаємодії. Можливість взаємного раціонального розуміння, що є основою комунікаційної дії, становить критерій відмінності комунікації і сигнальних засобів зв'язку. Також суттєвою відмінністю комунікативної дії є можливість узгодженої, орієнтованої на раціональні основи діяльності.

Відомий німецький філософ Ю. Габермас зазначає, що комунікація набуває діалогічного, інтерсуб'єктивного характеру, що спрямований на консенсус (Гайденко, 1978, с. 130). Саме він стає тим фундаментом для можливості формування комунікативного процесу, оскільки за досягнення згоди формуються спільні основи для взаємодії соціальних суб'єктів. В цьому разі виділяється така важлива властивість комунікації як соціальної дії: людське суспільство здійснює комунікацію на підставі погодженості спільних дій, яка, на нашу думку, може бути завдяки напрацюванню загальних нормативних підвалин спільного буття більшості індивідів як соціальних суб'єктів.

В межах поданого розуміння комунікація як соціальний феномен розглядається через акт спілкування, що реалізується в процесі взаємодії між декількома соціальними партнерами – суб'єктами процесу передачі та отримання інформації (Єрмоленко, 1999, с. 249).

Під поняттям «спілкування» ми розуміємо процес взаємозв'язку і взаємодії соціальних суб'єктів, у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, а також різноманітним результатом діяльності людини як соціальної істоти. Можна дійти висновку, що спілкування є атрибутивною стороною діяльності суспільних відносин. Спілкування як форма соціальної діяльності стає фундаментом комунікативної діяльності, тому можна впевнено стверджувати, що «комунікація, в якій задіяні соціальні суб'єкти, є результатом спілкування як атрибуту соціальної діяльності» (Каган, 1988, с. 77).

Досліджуючи співвідношення комунікації і спілкування на різних етапах розвитку соціуму, маємо взяти до уваги конкретно-історичний характер зазначеного процесу, духовну ситуацію часу й матеріальні засоби поширення та збереження інформації,

оскільки, на нашу думку, саме ці параметри визначають специфіку комунікативного хронотопу. У зв'язку з цим спілкування розглядається як шлях поширення духовної культури, передача її у просторі і часі через безпосередні та опосередковані його форми через індивідуальні, групові та масові канали його засвоєння.

Зазначені відмінності яскраво свідчать про те, що інформаційна насиченість, сфера впливу комунікації щодо спілкування збільшується відповідно до розвитку суспільства, поширення виробництва та вдосконалення системи діяльності.

Отже, в кожному цивілізаційному епоху комунікація по-різному, змістовно і за формою, здійснює поширення і вдосконалення духовної культури, виступаючи також умовою її зміни. На початкових етапах розвитку вона характеризувалась низькою інформаційною насиченістю, не відрізнялась різноманітністю форм; в ній домінували безпосередні контакти, що визначались територіальною близькістю. Якщо на попередніх етапах розвитку цивілізації міжсистемний обмін здійснювався шляхом війн, торгівлі, то на сучасному етапі першорядну роль відіграє інформація, а також створення світового комунікаційного середовища. В традиційному суспільстві комунікативний простір характеризується замкненістю, адже кількість членів комунікації та обмін між ними інформацією були обмеженими, а комунікативна діяльність визначалась за принципом «свій – чужий». Актуалізація спільноти (світу) «чужих» виходила за рамки потреб спільноти «своїх». Усне особистісне спілкування обмежувалось територіально й часовим проміжком.

Незважаючи на очевидну різницю, комунікація і спілкування однаково необхідні людині, суспільному розвитку та культурі. Обидві складові частини мають свої сфери впливу і по-своєму проявляються у найрізноманітніших соціокультурних ситуаціях.

Аналізуючи розбіжності в змістовому аспекті між зазначеними формами передачі інформації, маємо звернути увагу на те, що спілкування як процес особистісної взаємодії орієнтований на внутрішній бік прояву учасників спілкування, комунікативний же процес є застосуванням зовнішніх засобів взаємодії між ними.

Спілкування може бути розглянуто як форма суб'єкт-суб'єктної взаємодії, незамінний соціокультурний фактор

гомінізації як олюднення предметів діяльності в соціальній інтеракції (Агальцев, 2008, с. 127).

Комунікація, на нашу думку, тлумачиться як зовнішня ознака вираження такої взаємодії, що дає змогу передавати людську сутність у соціальних і технічно прийнятних формах. Вона може розумітись як інформаційно-інструментальне обслуговування буденного життя, засобів існування суспільства та індивіда в ньому.

Саме таке розуміння комунікації визначає як процес взаємодії між соціальними суб'єктами, що виражається в соціально прийнятних формах спілкування. Зовсім іншим є розуміння технічного боку комунікації як основи формування культури. В сучасній ситуації глобалізації відбувається постійне збільшення обсягу засобів комунікації і, як наслідок, потоку інформації. Проте інформаційний характер комунікації дає змогу реалізовувати функцію інформаційного зв'язку та контролювати передачу лише якісних показників інформації. Якість контенту, що транслюється, його змістова цінність і духовна значимість стають другорядними відносно кілобайтів інформації, що передаються найновішими технічними засобами комунікації. В результаті цього виникає таке протиріччя: в суспільстві не відбувається очікуваного зростання духовної культури безпосередньо внаслідок збільшення обсягу інформації та поширення сфери спілкування.

Цікавий підхід до розуміння комунікації як сукупності технічних засобів, серед яких найбільш відомою є концепція Г.-М. Маклюєна, що розуміє комунікацію в досить широкому її значенні, тобто не лише як сукупність технічних засобів, але й як культурні, соціальні форми усвідомлення дійсності (електромережі, дороги, транспортні засоби, одяг). Всі зазначені елементи сприймалися як технічні засоби передачі інформації, за допомогою яких вона передається в різноманітних формах.

Технічні засоби комунікації розглядалися Г.-М. Маклюєном як продовження людської сутності, окремих елементів її тілесності. Наприклад, одяг і житло розумілись ученим як продовження шкіри, транспорт – продовження ніг. Одяг, який від самого початку виконував функцію захисту від переохолодження, Г.-М. Маклюєном тлумачиться як соціальний індикатор,

показник цілісності людини (Маклюен, 2008). Окрім безпосередньої функції, що належить одягу, він також дає змогу описати і в соціально прийнятних формах передати інформацію про його власника іншим соціальним суб'єктам.

Таким чином, можна вважати, що комунікація як сукупність технічних засобів стає зовнішнім вираженням сутності як окремого індивіда, так і цілих соціальних груп. Закодоване в технічну форму спілкування передається від джерела до реципієнта, який декорує його і споживає як готову інформацію.

Загалом можна стверджувати, що в межах поданої логіки зміни сутності комунікації як сукупності технічних засобів відбувається трансформація принципів соціальної організації і підвалин соціального буття людини.

Формування нових технічних принципів побудови комунікації, як досить влучно відзначає Г.-М. Маклюен, «дає змогу створювати абсолютно новий тип соціальних зв'язків» (Маклюен, 2008). Наприклад, роль електромереж, на думку вченого, «полягає в прискоренні комунікативних контактів між людьми, розмиванні кордонів між часовими поясами, а також формуванні «глобальної сільської місцевості» – принципово нового етапу розвитку суспільного буття» (Маклюен, 2008).

Комунікація як сукупність технічних засобів визначає принципи суспільного буття певних суб'єктів, наслідком її зміни може бути формування нових каналів зв'язку між суб'єктами, що здійснюють комунікацію, даючи можливість залучати нові форми соціальної інтеракції. Динаміка комунікації як сукупності технічних засобів стає вектором розвитку всієї соціальної системи.

Висновки. Під комунікацією ми розуміємо зовнішню, що проявляється в соціально прийнятних формах та шляхах, сукупність методів і засобів передачі інформації між соціальними суб'єктами. За характером відношень комунікація має яскраво виражений практичний, інформаційний характер, тоді як спілкування відрізняється переважно духовним і меншою мірою інформаційним характером. За характером зв'язку комунікація – це інформаційний зв'язок суб'єкта з об'єктом, що має опосередкований характер, а спілкування є особистісним зв'язком, що породжується спільністю або все більш зростаючою її роллю, що виникає в процесі формування нової інформації, яка є цікавою

і необхідною для узагальнюючих суб'єктів. Отже, комунікація стає неодмінною умовою формування сучасного світу.

Така комунікація має раціональне підґрунтя, що дає можливість збільшити швидкість, точність та ефективність передачі та отримання її суб'єктами комунікації. Ефективність комунікації як соціального процесу залежить від здатності соціального суб'єкта до розумного, обґрунтованого, отже, корисного засобу трансляції інформації, соціальної взаємодії, а також соціально важливого способу буття суб'єктів комунікації.

Важливим фактором комунікації як соціального процесу є спілкування як процес взаємозв'язку і взаємодії соціальних суб'єктів, у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, а також різноманітним результатам діяльності людини як соціальної істоти. Зміна комунікації як перетворення використаних технічних засобів передачі інформації здійснює значний вплив на соціальні перетворення і формування принципово нових форм суспільного устрою.

Раціональність комунікації дає змогу показати здатність суб'єктів комунікації до спільних узгоджених дій, що базуються на створенні спільних нормативних підстав спільного буття багатьох індивідів як соціальних суб'єктів.

Якщо в лінгвістичному аспекті аналізу спілкування дослідники використовували терміни «спілкування» і «комунікація» як синоніми, то в психологічних та соціологічних дослідженнях ці терміни стали несинонімічними поняттями. Загальним для них стало співвіднесення їх з процесами обміну та передачі інформації, а також зв'язок з мовою як засобом передачі інформації; відмінним – різниця в обсязі змісту цих понять, оскільки за спілкуванням закріпили характеристики міжособистісної взаємодії, а за комунікацією додаткове значення – інформаційний обмін у суспільстві.

Таким чином, спілкування являє собою соціально обумовлений процес обміну думками й почуттями між людьми в різних сферах їхньої пізнавально-трудова та творчої діяльності, що реалізується головним чином за допомогою вербальних засобів комунікації; комунікація визначається як соціально обумовлений процес передачі та сприйняття інформації як в міжособистісному, так і в масовому спілкуванні різними каналами за

допомогою різноманітних вербальних та невербальних комунікативних засобів.

Комунікація – це особливий тип інформаційних відносин у соціальному середовищі, характерними ознаками якої є наявність перетину рамок співвіднесення комунікаторів, баланс інформації, яка циркулює між ними. Відмінності між спілкуванням і комунікацією полягають у тому, що під першим поняттям ми розуміємо взаємодію, що виражає сутність учасників соціальної інтеракції, а під другим – інформаційно-інструментальну взаємодію, що відображає соціально прийнятні форми такої інтеракції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агальцев А. Общение и коммуникация. Санкт-Петербург : Контраст, 2008. 280 с.
2. Аристотель. Політика. Київ : Основи, 2000. 239 с.
3. Андреева Г. Социальная психология. Москва : МГУ, 1980. 416 с.
4. Берегова О. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні XXI ст. : монографія. Київ : Інститут культурології Академії мистецтв України, 2009. 175 с.
5. Гайденко П. Человек и его бытие как проблема современной философии. Москва : Наука, 1978. 231 с.
6. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ : Лібра, 1999. 448 с.
7. Каган М. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
8. Прищак М. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 5–8.
9. Малахов В. Етика : курс лекцій. Київ : Либідь, 1996. 304 с.
10. Маклюэн Г.-М. Г. Понимание медиа: Внешние расширения человека // Центр гуманитарных технологий. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3528> (дата звернення: 03.09.2022).
11. Основы теории коммуникации : учебник / под ред. М. Василика. Москва : Гардарики, 2003. 615 с.
12. Слющинський Б. Міжкультурна комунікація як соціальний феномен: від минулого до сучасності. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2015. № 10. С. 186–195.
13. Шарков Ф. Основы теории коммуникации. Москва : Перспектива, 2002, 246 с. URL: https://iub.at.ua/_ld/0/61_._.pdf (дата звернення: 03.09.2022).

REFERENCES

1. Agaltsev, A. (2008). Obschenie i kommunikatsiya. [Interaction and communication]. Sankt-Petersburg: Contrast, 280 s. [in Russian].
2. Aristotel (2000). Polityka [Politics]. Kyiv: Osnovy, 2000, 239 s. [in Ukrainian].
3. Andreeva G. (1980). Sotsialnaya psihologiya [Social psychology]. Moskva: Moscow State University, 416 s. [in Russian].
4. Berehova O. (2009). Kultura ta komunikatsiia: dyskursy kulturotvorennia v Ukraini XXI st. [Culture and Communication: Discourse on Cultural Creation in Ukraine in the 21st Century]. Kyiv: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy. Ukraine, 175 s. [in Ukrainian].
5. Gaydenko P. (1978). Chelovek i ego bytie kak problema sovremennoy filosofii [Human and his being as a problem of modern philosophy]. Moskva: Science, 231 s. [in Russian].
6. Yermolenko A. (1999). Komunikatyvna praktychna filofosfia [Communicative practical philosophy]. Kyiv: Libra, 448 s. [in Ukrainian].
7. Kagan M. (1988). Mir obscheniya: problema mezhsob'ektnykh otnosheniy [The world of communication: the problem of intersubjective relations]. Moskva: Politizdat, 319 s. [in Russian].
8. Pryshchak M. (2010). Komunikatsiia, spilkuvannia, komunikatyvnist: katehorialnyi analiz [Communication, communication, communicativeness: categorical analysis]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*. № 2. S. 5–8 [in Ukrainian].
9. Malakhov V. (1996). Etyka: Kurs lektsii [Ethics: a course of lectures]. Kyiv: Lybid, 304 s. [in Ukrainian].
10. Maklyuen G.-M. (2008). Ponimanie Media: Vneshnie rasshireniya cheloveka [Understanding Media: Human External Extensions]. *Elektronnaya publikatsiya: Tsentr gumanitarnykh tekhologiy*. 212 s. Retrieved September 11, 2022, from <https://gtmarket.ru/library/basis/3528> [in Russian].
11. Vasilik M. (2003). Osnovy teorii komunikatsii [Fundamentals of communication theory]. Moskva: Gardariki, 615 s. [in Russian].
12. Sliushchynskyi B. (2015). Mizhkulturna komunikatsiia yak sotsialnyi fenomen: vid mynuloho do suchasnosti [Intercultural communication as a social phenomenon: from the past to the present]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filosofiia, Kulturolohiia, sotsiolohiia*. № 10. S. 186–195 [in Ukrainian].
13. Sharkov F. (2002). Osnovy teorii komunikatsi [Fundamentals of communication theory]. Moskva: Perspective, 246 s. Retrieved September 11, 2022, from https://iub.at.ua/_ld/0/61_._.pdf [in Russian].